

Annex 2. Les dones feministes i el PSUC a Manresa i a la Comarca del Bages (1970-1986)

Conxa Comas i Riu

Introducció

A la comarca del Bages, la base documental per refer la memòria històrica de la lluita antifranquista va quedar molt afectada arran de la caiguda de molts militants de l'oposició democràtica, no solament del PSUC, sinó també d'altres partits polítics i molts independents de la Comissió de Solidaritat, l'octubre 1975, poques setmanes abans de l'inici de la inacabable agonia física del dictador. Va caure també l'aparell de propaganda i, amb ell, l'arxiu que s'hi guardava, que incloïa molts materials de tota mena d'organitzacions democràtiques i col·lectius. Aquells papers van ser retornats per la Guàrdia Civil... però no s'han trobat mai més, de moment. Va ser la darrera caiguda nombrosa de militants democràtics a Catalunya, i també, probablement, les darreres tortures executades per la Guàrdia Civil a tot el país.

Però, d'altra banda, cal dir que certament teníem poca consciència, aquells anys, del possible interès històric de la nostra activitat política i ciutadana. Això, i el caràcter relativament petit de les organitzacions polítiques i feministes en aquells anys al Bages, fa que en tinguem pocs referents bibliogràfics.

Per això el recull que hem fet d'aquests anys respon a documents guardats per diferents militants del PSUC (Montse Margarit, Margarida Martínez, Rosario Ramos, Conxa Comas...), que han rebuscat en les seves carpetes papers que semblaven abocats a l'oblit, i també

a la documentació de recerca local, aportada per diferents llibres, que esmentem a la bibliografia.

Com a la resta de Catalunya, la constitució de molts fronts cívics¹ contra el franquisme va ser una constant al Bages, especialment al llarg dels darrers deu anys de la dictadura franquista i dels primers anys posteriors a la mort de Franco. Cal entendre, però, que en el context d'una comarca relativament petita i allunyada del cinturó industrial de Barcelona la concreció d'aquests fronts, i la base documental, es van fer de manera diferent del que passava a Barcelona i tota la seva àrea d'influència. D'aquí ve el valor que creiem que té el fet de recordar com es va anar gestant el moviment feminista a la nostra comarca i quina incidència hi va tenir el PSUC.

La comarca del Bages i Manresa, la capital

El Bages, una comarca de l'interior de Catalunya, ha tingut una activitat econòmica diversa, ja que a la tradicional pagesia s'hi va sumar, ja a l'era industrial, d'una banda, un sector fabril important, vertebrat pels rius Cardener i Llobregat, que es dedicava bàsicament al tèxtil, i de l'altra banda, un sector miner entorn de Sallent, Súria i Cardona.

Pel que fa al tèxtil, l'organització fabril s'articulava al voltant de les fàbriques, però també, encara, de les colònies fabrils, especialment a la vall del Llobregat, en direcció al Berguedà. Les colònies eren autèntics pobles, allunyats dels veïnats tradicionals, construïts per les empreses mateixes, al costat de les naus de producció, on habitaven les famílies dels treballadors i hi feien tota la vida: treballaven, compraven, s'hi casaven, tenien els fills, els portaven a escola, tenien consultoris mèdics, anaven forçosament a l'església, no podien associar-se, i hi podien viure sense sortir-ne per a res. Hi ha estudis notables sobre l'organització social i econòmica de les colònies tèxtils, on no només es treballava, sinó que s'hi vivia de forma endògena i

---

1. Eren anys de molta activitat col·lectiva: sindicats, associacions de veïns, moviments d'escoles actives, democràtiques i catalanes, alternatives democràtiques ciutadanes, moviments culturals i professionals diversos, sindicats pagesos, el FAGC i l'alliberament gai...

sotmesa a les condicions dels amos i al seu control absolut de la vida, també privada, de les famílies: si et casaves amb algú de fora la colònia, per exemple, perdies el dret a tenir-hi pis.

Manresa havia tingut una indústria sedera important al segle XVIII, amb tallers familiars petits, on dones i nens treballaven durament. Al llarg del segle XIX cresqué també un nou sector: el de les vetes o cintes de cotó, sector que es va anar transformant amb l'aparició de diferents energies (primer l'aigua del riu Cardener, després les màquines de vapor). Les fàbriques grans de filats i teixits de cotó es van instaurar dins la ciutat i van esdevenir per molt temps els principals motors del creixement econòmic de la ciutat. També van créixer més tard les empreses metal·lúrgiques associades al tèxtil, dedicades a muntar, reparar i subministrar recanvis a la indústria tèxtil.

La tradició del treball de les dones ve de molt lluny a la comarca del Bages i a Manresa. Des de la industrialització, al segle XIX, era freqüent que moltes dones fessin jornades de més de 10 hores a la fàbrica i després es fessin càrrec de les feines de casa seva.

Creiem que cal recordar la gran vaga del tèxtil a la Fàbrica Nova de 1946, vaga que van dirigir i protagonitzar les dones i que va acabar amb una victòria obrera. És considerada la primera –de fet, l'única– «vaga nacional» de tot l'Estat² i la primera vaga important del franquisme. Sempre es va mantenir, a Manresa, un esperit de lluita vinculada a les reivindicacions de les dones treballadores.

L'època franquista i la reconstitució del PSUC

La repressió i les condicions de vida feien molt difícil la represa cívica i del moviment obrer. Els anys seixanta, els espais de relativa llibertat i circulació d'idees gairebé es limitaven a iniciatives associatives d'ordre cultural que, pel seu caràcter minoritari i privat, disposaven d'una permissivitat relativa en les reunions i les trobades

---

2. Hi va haver tancament solidari no solament d'altres fàbriques, sinó de molts comerços, bars, dels cinemes i espectacles (boicotejats)... i va tenir una gran repercussió arreu del país. La consigna de «vaga nacional» com a eina de derrota del franquisme i d'arribada a la llibertat es basava en aquest tipus de mobilització popular generalitzada.

àmplies: el cineclub, els moviments de joves catòlics, etc. A Manresa, per exemple, va tenir certa importància un centre d'ensenyament d'idiomes –Lingua Club– on es feien classes d'esperanto... i on s'informava de les idees anarquistes i socialistes, etc. O, en el camp artístic, un premi de pintura a un autor contemporani va generar una polèmica en què molts joves s'enfrontaren als corrents d'idees conservadores i s'interessaren per moviments alternatius.

Així, ja l'any 1963 es va consolidar entre els joves de Manresa el grup Art Viu, a partir de les tertúlies de joves pintors del Cercle Artístic, al local de l'Ateneu. En aquestes tertúlies es parlava de pintura, corrents artístics, teatre –es va formar un grup de teatre molt actiu–, poesia, cinema –aviat va funcionar a Manresa un Cinema d'Art i Assaig– i també dels corrents teòrics, culturals, socials i polítics de l'època. Es començaren a fer molts actes culturals i tot un nucli de gent s'aplegava a l'entorn d'aquesta entitat, on es generaren moltes inquietuds. També hi eren les dones, des de l'inici, que participaven activament a les xerrades, al grup de teatre... i les que van incloure el debat de temes feministes a partir de les tesis de Simone de Beauvoir, Betty Friedan i d'altres que eren llegides i comentades abastament. De fet, les entitats culturals –i l'Església– eren els únics espais de relativa llibertat per innovar i difondre idees en aquells anys seixanta i setanta.

El grup inicial que reconstitueix el PSUC a la comarca del Bages surt, de fet, de la consciència política que es va crear al voltant de l'Art Viu, amb treballadors i treballadores, moviments culturals i dels universitaris de Manresa, que arribaven els divendres i els dissabtes de Barcelona i aportaven notícies dels moviments polítics a la universitat. L'estiu de 1967 es constitueix el primer nucli formal del PSUC a Manresa i immediatament s'hi van aplegar i reorganitzar nuclis comarcals que havien quedat dispersos (Sallent, Balsareny, Súria i Cardona...). Al llarg dels primers anys de militància política, el paper de les dones era sovint un paper subsidiari, tot i tenir alguna dirigit del moviment obrer molt valuosa al davant de la lluita dins les fàbriques, bàsicament del tèxtil, que hi havia a tota la comarca. Cal dir que moltes dones militaven al PSUC responen a inquietuds personals, però també perquè els seus companys militaven al Partit. Les dones solien tenir poc protagonisme en les grans discussions abstractes o teòriques que giraven entorn als grans temes de discussió del Partit en aquells moments.

De fet, les dones i els homes del PSUC reflectien la realitat d'una societat i d'una història que negava a la dona una representació pública i visible. Veníem d'unes lleis i d'un règim franquista on la Secció Femenina de la Falange premiava i difonia una forma de ser dona: «femenina», sotmesa al marit, dedicada a les tasques domèstiques i a l'atenció dels fills, i com més millor.

Les dones de Manresa i comarca, però, sabien què era fer doble i triple jornada, sempre dins d'aquest paper subsidiari, i mai com a protagonistes. Les dones militants del PSUC van saber veure i valorar que per trencar amb aquest rol havien de treballar dins el Partit amb els companys i alhora en el moviment feminista que anava sorgint arreu de Catalunya, de tot l'Estat i de tot el Primer Món, sobretot arran del Maig del 68.

Quan es tractava d'entrar en situacions concretes i organitzar accions, elles hi participaven plenament, però en els òrgans directius hi eren escassament representades. I, malgrat tot, s'anava dibuixant un canvi important on les dones tenien protagonisme i que, de fet, esclatà i s'organitzà després de participar en les Jornades Feministes de Barcelona el 1976, que van representar per a moltes dones l'impuls necessari per organitzar-se i reivindicar la militància pròpia i feminista.

Què havia passat els anys seixanta que permetés l'eclosió del moviment feminista? Recordem que el 1963 és l'inici de la guerra del Vietnam i el desenvolupament de tot el moviment *hippy*, que va aportar canvis notables en la manera de viure les relacions interpersonals. El 1967 hi ha la Declaració de l'ONU sobre la Igualtat de les Dones, i el 68 esclata el Maig francès. Tal com ja hem comentat, al llarg d'aquests anys es llegien i comentaven llibres com ara *El segon sexe*, de Simone de Beauvoir, o *La mística de la feminitat*, de Betty Friedan, així que a tot arreu les dones militants anaven fent a poc a poc les seves pròpies revolucions personals, alhora que militaven políticament. A més a més, en el terreny personal, les relacions anaven canviant per als homes i les dones: la llibertat sexual, el fet de compartir les tasques de la vida quotidiana a casa i la cura dels fills, per exemple, són avenços que s'anaven donant, clarament, en el marc de la cultura progressista, al ritme i compàs del avenços d'autonomia personal de les dones en la vida quotidiana.

Cal recordar que en els anys de la clandestinitat, al PSUC, igual que en altres partits, hi solia haver una certa instrumentalització de les dones cap a determinades activitats (solidaritat amb presos polítics...) i, en general, indiferència o certa condescendència, sense que les noves idees es traduïssin en mesures concretes de canvi de rols dins l'organització. No serà fins a partir del 76, ja mort el dictador, quan el PSUC comença a veure que s'imposa la pròpia transformació del Partit respecte d'aquest tema. S'acorden mesures voluntaristes, de quotes a la incorporació de dones als òrgans de direcció, i comencen a aparèixer documents sobre els moviments de dones, que s'estan dibuixant com a moviments potents i canalitzadors de noves inquietuds.

Tenim documentació de l'informe que es fa sobre «[La tasca del Partit respecte del Moviment de Dones](#)» al Comitè Local de Manresa (octubre de 1976): a partir de l'anàlisi de les condicions que permeten a la dona lluitar per les seves pròpies reivindicacions en aquell moment, s'inclou un capítol sobre el moviment de dones i la lluita de classes i les perspectives del Moviment de Dones a Manresa.

Cal dir que temes com ara el de compartir les feines de la llar, la cria dels petits, els anticonceptius, el paper de la dona en el món laboral etc., ja eren temes de discussió dins i fora del Partit des de la dècada dels anys seixanta i noves conductes a casa.

L'inici del Moviment de Dones a Manresa. La creació de l'Associació de Dones del Bages

A Manresa, molt poc abans d'assistir a les Jornades Catalanes de la Dona, s'havia produït una altra situació que demostrava que el tema de la dona interessava i molt: coincidint amb l'Any Internacional de la Dona (1975) es va programar al Casino³ un cicle de conferències sobre cultura manresana. La taula rodona sobre la problemàtica de la dona va convocar nombroses dones que van debatre temes de legislació, sanitat, família. L'èxit de participació va sorprendre les organitzadores mateixes, que van veure com s'incorporaven al debat

---

3. Un centre recreatiu de la burgesia vuitcentista manresana, situat al centre de la ciutat, que s'havia popularitzat molt. Actualment és la seu de la biblioteca pública.

moltes dones que no eren habituals en altres espais culturals de la ciutat. Això significava que hi havia un interès molt gran per parlar de qüestions específiques.

D'aquest nucli inicial de dones que havien preparat la taula rodona, en va sortir la llavor que acabaria esclatant en l'Associació de Dones del Bages, legalitzada el juliol de 1978, però que, de fet, s'havia constituït abans. El nom de l'associació es va decidir en veure que no només les dones de Manresa, sinó també les d'Artés, Sant Joan de Vilatorrada, Sallent, Navarcles i altres poblacions del Bages estaven interessades i acudien a les activitats pensades per a les dones.

Ja el maig del 1977, l'Associació de Dones del Bages, tot i no estar encara legalitzada, organitzà una taula rodona sobre la posició dels diferents grups polítics davant els drets de les dones. Hi van assistir representants de CDC, ERC, Partit Carlí, PSAN, PSC, PSUC i UDC: això indica com, des de tots els partits, ja es començava a veure que els moviments de dones generaven polèmiques que calia tenir en compte i que les dones començaven a tenir força en els seus plantejaments reivindicatius.

A la comissió gestora de l'Associació hi havia dues militants conegudes del PSUC (Montserrat Margarit i Conxa Comas) i de seguida es va fer una comissió de treball per elaborar els estatuts i consolidar l'abast comarcal de l'entitat. Finalment, el juliol de 1978 es va legalitzar l'Associació de Dones del Bages. No cal dir que encara estàvem sotmeses a la Llei d'Associacions del 1964, que exclouïa qualsevol activitat de caire polític.

Les dones que van impulsar l'associació, a més a més de les militants del PSUC, procedien de les associacions de veïns o dels moviments cristians de base. A diferència del que va passar a Barcelona, mai no hi va haver altres moviments polítics que intentessin monopolitzar l'Associació ni es van produir conflictes per la doble militància que exercien les dones: cal dir que va existir en els primers temps una visió compartida dels objectius i poques vegades es van plantejar debats ideològics contraposats, ja que per sobre de les procedències es compartia una visió feminista i la necessitat de respondre a una realitat propera que calia i es podia modificar.

L'Associació tenia moltes finalitats, però de seguida es va posar sobre la taula la prioritat de temes encara no legislatos en aquell

moment, com ara el divorci i l'avortament lliure, i la manca de resposta des de les institucions públiques a qüestions fonamentals per a les dones, especialment en els àmbits d'educació, salut i drets laborals. Per a tothom era clar que la primera lluita que corresponia dur a terme a Manresa era la reivindicació d'un centre de planificació familiar.

Des del PSUC es va impulsar de seguida la creació del Moviment de Dones i cal dir que sempre es va donar autonomia plena a les militants que hi treballaven. El document que ja hem esmentat del Comitè Local, l'octubre de 1976, parlava, amb rutina mimètica, de la necessitat de continuar impulsant el Moviment de Dones i «*fomentar vocalies de dones a les associacions de veïns*»: un model importat de les grans ciutats que, de fet, a Manresa no tenia gaire sentit; finalment, el text lamenta l'escassa proporció de dones entre els càrrecs representatius de Comissions Obreres.

De fet, diríem que es va incorporar el tema feminista als [eixos de treball del Partit](#), però això no significa que tots els militants consideressin que aquesta fos una lluita important i prioritària... ni tan sols que compartissin la perspectiva feminista a la seva vida quotidiana o en el seu pensament.

El Centre de Planificació Familiar i la lluita política al voltant de la creació i la gestió del centre

Els moviments de dones de tot Catalunya van impulsar molt aviat els centres de planificació familiar (els *planning*) atès que la sanitat pública no donava resposta a l'atenció ginecològica enfocada de forma global i des del punt de vista de les dones. El centre que es va crear a Manresa, juntament amb els de Barcelona i el Prat de Llobregat, van ser els pioners a Catalunya.

El febrer de 1979, l'Associació de Dones del Bages presentà un document a l'Ajuntament on demanava la creació d'un centre de planificació familiar. El document va quedar congelat: aquella mateixa primavera es van produir les primeres eleccions municipals democràtiques. El nou Ajuntament quedà constituït amb un pacte de progrés entre PSC, CiU, PSUC i PSAN i al final d'any es va tornar a presentar un avantprojecte per a l'any 1980, amb la creació d'una

comissió mixta formada per un membre de la Comissió Municipal de Sanitat i un representant de cada partit polític que governava l'Ajuntament, amb tres membres de l'Associació de Dones del Bages. Aquesta comissió tenia com a objectiu elaborar propostes concretes sobre com s'organitzaria el Servei en aspectes tècnics, econòmics, de funcionament, de personal...

Quan tot semblava encarrilat, van esclatar tensions que s'havien anat acumulant, derivades de dos temes importants: en primer lloc, l'Associació de Dones del Bages volia un servei que funcionés amb règim de servei públic, i que el tema de planificació deixés d'estar en mans de la medicina privada. Calia, a més a més, que s'abordés des d'una visió global (aspectes físics, psíquics i socials) i no purament mèdica, i que actués alhora com a centre d'informació sobre sexualitat i contracepció. Reclamaven una comissió de control de la gestió, amb representants de l'Ajuntament, usuaris, l'Associació de Dones del Bages, associacions de veïns i treballadors del centre per tal d'assegurar un seguiment democràtic de la gestió. L'Ajuntament es negà a assumir aquesta comissió de control i rebutjà l'Associació de Dones del Bages com a gestora del Centre de Planificació projectat, cosa que va anar deteriorant el diàleg entre ambdues institucions, fins que finalment l'Associació de Dones del Bages s'excloué de la gestió.

Darrere de tot aquest conflicte hi havia un tema important de posicionament polític. La regidoria de Sanitat, en mans del PSUC, donava suport als criteris exposats per les dones de l'Associació. Socialistes i convergents veien amb recel una comissió de control d'abast ampli i amb el suport del PSUC. El representant de CiU no acudia a les reunions de la comissió mixta i així bloquejava qualsevol presa d'acords. Aquestes divergències polítiques es van posar de manifest en el Ple Municipal Extraordinari on es va debatre el tema de la despenalització de l'avortament. La proposta va partir del PSUC i el PSAN. Els socialistes van donar llibertat de vot als seus membres i van fer perillar la majoria d'esquerres amb els seus vots en blanc. CiU hi va votar en contra. El dictamen es va aprovar, però amb una dura polèmica entre els representants del PSUC i els de CiU i UCD, amb alguna matisació del PSC.

Finalment, al final de setembre de 1979, l'alcalde socialista Joan Cornet va anunciar la ruptura amb el PSUC. A partir d'aleshores el govern municipal quedà constituït per socialistes i convergents.

Considerem important relatar aquests fets perquè posen de manifest la controvèrsia política i ideològica que va sorgir en aquell moment, igual com passaria més tard en temes com ara la divulgació dels anticonceptius i, no cal dir, la despenalització de l'avortament: la sexualitat femenina era un tema de controvèrsia política greu en l'àmbit ciutadà, i més en un entorn de conservadorisme a vegades tapat darrere de sigles polítiques que podien ser més liberals en altres temes.

Altres lluites polítiques de les dones feministes del PSUC a la comarca

Les dones del PSUC a la comarca també van tenir protagonisme en els temes que es van anar succeint en el temps de la Transició i els primers anys de democràcia: temes com ara la dona i la Constitució (1978), la campanya de les primeres eleccions municipals democràtiques («Dona, perquè Manresa sigui teva», març 1979), la llei del divorci i de l'avortament van ser objecte de debat intern i també de divulgació en mítings, cartells, xerrades, divulgació de materials, etc. També tenim documents de la secretaria de la dona de la CONC (1979) que es pronuncien contra la discriminació laboral, el dret al treball, al divorci i a l'avortament, que van ser divulgats i discutits dins les fàbriques tèxtils de Manresa i comarca. En la premsa local apareixen també articles de militants del PSUC que signen les seves propostes en nom de la Comissió de Dones del PSUC al Bages, i que són conegudes militants feministes (Montserrat Margarit, Margarida Martínez).

Aquestes dones van fer seva la lluita feminista, però també van influir per transformar el PSUC en un partit obert a les reivindicacions feministes i més receptiu a les transformacions que s'estaven produint aquells anys i que van representar –ara ho sabem– una veritable revolució social. Van aportar al Partit, i consegüentment als homes, als companys, als dirigents, una manera de veure les coses, de com convertir les qüestions aparentment personals en fets polítics. Això responia al lema: «El que és personal, és polític», la qual cosa significava aconseguir més autonomia personal amb lleis que hi donessin suport. En els aspectes laborals, «A treball igual, salari

igual»; en l'educació, «Coeducació»; en l'alliberament sexual, «Despenalització dels anticonceptius», «Llei d'avortament», «Llei de divorci», «Despenalització de l'adulteri», etc. Totes aquestes reivindicacions eren fetes per dones d'esquerres, que en aquells anys militaven, majoritàriament, al PSUC, tot i que moltes vegades rebien el suport d'altres moviments de dones organitzades de manera diversa, com ara el partit feminista liderat per Lidia Falcón.

Conclusions. Aportacions personals i reflexions sobre aquests anys

Per a moltes dones feministes del PSUC al Bages, la doble militància no va esdevenir cap problema: tot el contrari. Crèiem en uns ideals polítics i en la lluita per la igualtat de drets i oportunitats de totes les dones. L'octubre de 1976, ja dèiem en un informe intern del Partit:

Quant a la independència respecte de les organitzacions polítiques, pensem que això evidentment no exclou la militància en un partit o organització popular. Pensem, però, que el moviment feminista hauria de plantejar les qüestions feministes amb independència de la tàctica i l'estratègia dels diferents partits. El moviment de dones no pot ser una coordinació de seccions femenines de diferents partits, ni pot ser tampoc un moviment de suport a altres moviments, que perdi el seu caràcter interclassista.

De tota manera, en general els partits d'esquerra, i entre ells el PSUC, van veure aparèixer aquestes reivindicacions (o vindicacions) una mica perplexos i plens d'interrogants. Aquest mateix document intern esmentat, de l'octubre del 76, acaba recalcant no perdre el caràcter interclassista, és a dir, les dones marcaven un terreny diferent al de la clàssica perspectiva comunista de la classe obrera. Ara bé, també els partits eren conscients que una societat democràtica i moderna havia de fer seva la lluita de la dona, perquè la igualtat entre dones i homes és un dels paràmetres que marca una societat lliure i democràtica.

Montse Margarit (el més clar referent a Manresa de dona lluitadora des del doble vessant, feminista i militant del PSUC) recorda

també l'època de la Transició. «M'agradaria també parlar de l'època de la Transició. De com va actuar el PSUC i, evidentment, altres partits d'esquerra. La Transició es va fer dins una cultura política presidida, sobretot, pel consens, on les reivindicacions feministes eren vistes de forma, com sempre, subsidiària i, fins i tot, gosaria dir innegociable. Quan es parla de la Transició, es parla poc o gens del moviment feminista, de la seva lluita i de la importància que les seves accions i activitats van arribar a tenir. Diferents autores i historiadores que han analitzat i escrit sobre aquest període de la Transició (la historiadora Mónica Threlfall, o Carmen Martínez Pen, Pilar González Ruiz i Purificación Gutiérrez López, en el llibre titulat *El movimiento feminista en España en los años 70*) parlen d'aquest tema i es queixen de la invisibilitat i de l'absència a fer referència a les lluites que van dur a terme les dones, malgrat que gràcies a aquestes actuacions feministes es van produir canvis jurídics i legislatius, dels quals continuem gaudint ara mateix.

A Manresa, les dones que militàvem al PSUC en l'època de la Transició, i que érem només militants de base, sense càrrecs públics a les administracions locals o en altres administracions, ja participàvem a les reunions que es feien a Barcelona, i allà, juntament amb les altres companyes, posàvem en comú les activitats que fèiem en els nostres territoris, com ara la posada en marxa dels centres de planificació familiar, que van impulsar arreu dones del PSUC, així com altres activitats que han representat la llavor de moltes de les polítiques específiques que tenen a veure amb la dona i amb les lleis d'igualtat dutes a terme per regidories o per altres institucions públiques. I també, i al mateix temps, portàvem a la pràctica en el nostre territori els objectius i les possibilitats que es presentaven i discutíem en el si d'aquestes trobades.

També vull dir que en el camp laboral, a Manresa i al Bages, la lluita es va deixar molt a mans dels companys –en masculí– i per això encara no tenim una llei de debò sobre la conciliació familiar. Encara som lluny del lema “A igual feina, igual salari”. I, a la comarca del Bages, encara ara l'atur femení és el doble que el masculí.

En definitiva, crec que les dones del PSUC ens vam constituir en un grup de pressió important per al Partit mateix i també per a la societat catalana d'aquell temps. Amb la nostra doble militància vam saber contribuir als canvis, tant legislatius com jurídics, que avui són vigents –encara que millorables, per descomptat!– i la nostra va ser la vertadera revolució del segle xx. I, malgrat tot, hem de continuar lluitant per asso-

lir les reivindicacions que eren i són essencials per normalitzar la situació de la dona en el nostre món.»

De fet, quan pocs anys després es va produir la desfeta del PSUC, moltes dones vam abandonar la militància política, però no la feminista. Moltes hem continuat en associacions o grups de dones feministes amb la ferma convicció que la lluita no s'ha acabat.

Bibliografia

GARCIA CASARRAMONA, Gal·la. *En veu de dona. La Fàbrica Nova de Manresa*. Ajuntament de Manresa i Institut Català de les Dones, 2005.

GARCIA CASARRAMONA, Gal·la. *El moviment feminista a Manresa. Una història per descobrir*. Ajuntament de Manresa i Centre d'Estudis del Bages, 2006.

ZOMEÑO ANDREVÍ, Gloria. *El «Planning», 13 anys d'un projecte*. Planning familiar SCCCL, 2001.

S'han consultat els documents als quals fem referència a les pàgines següents:

Data	Organització	Tema	Activitat	Tipus de document
27-30 maig 1976		Jornades Catalanes de la Dona		Identificació Enganxina
Octubre 1976	PSUC. Comitè Barcelona	Moviment d'Alliberament de la Dona		Informe
Octubre 1976	PSUC. Comitè Bages	Moviment d'Alliberament de la Dona	Proposta creació Moviment de Dones al Bages	Informe
15.11.1977	PSUC. Comitè Bages	Preparació candidatures municipals	Mítging	Text escrit
18.05.1977	Associació de Dones del Bages	Drets de les dones	Taula rodona	Cartell de l'acte

Data	Organització	Tema	Activitat	Tipus de document
1978	PSUC. Comitè Bages	Conferència comarcal	Resolució de la conferència	Informe
14.11.1978	PSUC. Organització comarcal del Bages	El PSUC i la Constitució	Article diari <i>La Gazeta de Manresa</i>	Article
02.12.1978	PSUC. Comitè Central (Conxa Comas) i Comitè Central de CCOO	La dona i la Constitució	Conferència-col·loqui a Berga	Cartell
Març 1979	Associació de Dones del Bages	Crida al vot. Campanya eleccions municipals	Proposta de necessitats	Full volant
8 març 1979	Secretaria de la Dona CONC	Contra discriminacions laborals, dret al treball, al divorci i a l'avortament	Text amb propostes	Full volant
Març 1979	PSUC	Campanya eleccions municipals	Text amb propostes sobre dones	Emissió Ràdio Manresa
Març 1979	PSUC	Campanya eleccions municipals	Programa municipal « <i>para la liberación de la mujer</i> »	Tríptic
Març 1979	PSUC	Campanya eleccions municipals	«Dona, perquè Manresa sigui teva»	Díptic
25 abril 1979	Associació de Dones del Bages	El cinema i la dona	Cicle de pel·lícules	Programa
Octubre 1979	Associació de Dones del Bages	Protesta per processament a dones que han avortat	Carta als diaris	Text escrit

Data	Organització	Tema	Activitat	Tipus de document
Novembre-desembre 1979	Conferència Local del PSUC a Manresa	« <i>Documento sobre la problemática de la mujer</i> »	Anàlisi de la situació al Bages	Informe
1980	PSUC. Comissió per a l'alliberament de la dona	«Els ajuntaments i les dones»		Libret
Maig-juny 1980	PSUC. Comissió per a l'alliberament de la dona	«Llei d'Avortament»		Libret
1980	Associació de Dones del Bages	Crida a l'afiliació	Explicació de l'Associació	Text escrit
8 febrer 1981	Comitè Central PSUC	Carta D. Calvet dirigida al secretariat del C.C.	Recomanacions sobre el tema del divorci	Carta
5 octubre 1981	Associació de Dones del Bages	Record cinquantenari vot femení i situació actual		Article diari
20 octubre 1981	Comitè Central PSUC	Carta D. Calvet a les companyes del PSUC	Reclamació pressupost per a promoció dona a ajuntaments i entitats	Carta
1981?	Comissió de Dones del PSUC al Bages. (M. Martínez i M. Margarit)	«Les feministes comunistes davant les eleccions»	Crida al vot	Article diari («tribunes»)
Juliol 1982	PSUC. Comitè Local	Informe sobre la situació de la dona		Text escrit
Octubre 1982	PSUC. Comitè Local	Mítinq a Navarcles (M. Margarit)	Propostes del PSUC en el camp de les dones	Text escrit

Data	Organització	Tema	Activitat	Tipus de document
4 març 1983	Comissió Cultura Col·legi d'Advocats de Manresa	Taula rodona sobre la despenalització de l'avortament	Participació de M. Martínez en nom de l'Associació de Dones del Bages	Article diari <i>Gazeta de Manresa</i>
3 maig 1983	Associació de Dones del Bages	Signatura de compromisos als partits polítics	Demandes per les eleccions municipals	Text escrit
30 novembre 1985	Associació de Dones del Bages i Secretaria de Dones de CCOO	«Què passa amb l'avortament?»	Protesta per la negativa dels centres assistencials de Manresa a aplicar la normativa vigent	Full volant
8 març 1986	Secretaria de la Dona de CCOO al Bages	Temes de reivindicació pendents		Full volant